

М.: Азъ, 1995. – 928 с. 4. **Словарь современного русского литературного языка.** В 17 т. – М.:–Л.: АН СССР, 1950- 1965. 5. **Даль В.И.** Толковый словарь живого Великорусского языка / В.И. Даль М.: изд-во: «Русский язык»,2002.-683с. 6. **Шмелев, А.Д.** Русская языковая модель мира: Материалы к словарю / А.Д. Шмелев – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 224 с. 7. **Вежбицкая, А.** Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М.: Рус. словари, 1997. – 416 с.

The article is devoted to the emotional concept that sometimes has difficulties in lexicographic explanation. The representation of the emotional concept and the analysis of its entry in Russian explanatory dictionaries allow to single out the system of cultural values of the people who speak the language.

Key words: concept, emotional concept, entry.

УДК 811.111'276.3

С.Н. Гришак

СЕКСИЗМ ЯК ПРОЯВ ГЕНДЕРНИХ АСИМЕТРИЙ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Гармонійний розвиток сучасного суспільства неможливий без гармонізації соціальних відносин представників двох основних спільнот цього суспільства – чоловіків і жінок, які мають бути рівними по значущості та цінності, незважаючи на їх несхожість, та створювати єдине ціле, доповнюючи одне одного.

Але сучасне суспільство інакше конструє соціальне взаємне доповнення статей, віддаючи перевагу одній статі над іншою. Відносини чоловіків і жінок у сучасному соціумі, таким чином, уявляють собою відносини нерівних за статусом соціальних груп, які зводяться до ієрархії з чоловічим домінуванням і жіночим підпорядкуванням. Не викликає сумніву, що у світі має місце гендерна асиметрія статей.,

Поява гендерних досліджень як принципово нового методологічного підходу до вивчення гендерних відносин, дало поштовх розвитку ідей про культурну детермінованість статі, доводячи, що відмінності статей, які традиційно вважалися «природними», мають не біологічне, а соціальне підґрунтя, і конструюються ці відмінності в суспільстві через вплив соціальних інститутів, норм і культурних установок. Гендерна теорія підходить з інших позицій до проблеми диференціації статей, наголошуючи, що не стільки важливий сам факт біологічних і соціальних відмінностей, скільки їх соціокультурна інтерпретація та оцінка, а також будівництво владної системи на основі цих відмінностей [1, с.28]. Важливим елементом конструювання гендерних відмінностей стає протиставлення «чоловічого» та «жіночого»

і підпорядкування жіночого начала чоловічому. Таким чином, в основу гендерних досліджень покладено не тільки вивчення різниці в статусах і ролях чоловіків і жінок, але й аналіз влади та домінування, що встановлює суспільство шляхом гендерної диференціації.

Ставлення суспільства до чоловіків і жінок знаходить відображення у мові, яка відзеркалює особливості ціннісної картини світу мовного співтовариства. Мова є не тільки відображенням реальності, традицій суспільного життя, вона також диктує певні стереотипи, нав'язує моделі поведінки та оцінку дійсності, виконуючи когнітивну функцію. За словами Д. Спендер, «язык не нейтрален. Это не просто транспортное средство, которое перевозит наши мысли. По своей сути - это устройство, их формирующее, это программа для умственной деятельности» [2, с.776]. Аналіз різноманітних текстів дозволив виявити, що чоловік асоціюється із суспільством у цілому, тоді як жінка – ніколи. У результаті подібної асиметрії чоловік виступає як ціле, а жінка як окреме, специфічне. Асиметрія лінгвістичних структур встановлює не «рівність у відмінностях», а гендерну ієрархію [2].

Дослідники вивчення гендеру доводять, що мова фіксує картину світу з чоловічої точки зору, мова не тільки антропоцентрична (орієнтована на людину), мова андроцентрична (орієнтована на чоловіка): мова відтворює картину світу від чоловічої особистості, з точки зору чоловічої перспективи, де жіноче виступає в ролі Іншого/Іншої, або зовсім ігнорується. Тому цілком закономірним наслідком є репрезентація в мові світу, орієнтованого на чоловіків, про що і свідчать існуючі в мові гендерні асиметрії.

Вивченням проблеми гендерних відносин у мові, дискримінаційними за своїм характером, займаються як зарубіжні (Р.Лакофф, Л. Ірігаре, К.Мишар-Маршаль, К.Рибері, Д.Спендер, А. Кіріліна та ін.), так і вітчизняні дослідники (О. Бессонова, О. Горошко, Г. Емірсуїнова, В. П'яст, В. Потапов, Л. Синельникова та ін.).

Дослідження існуючих нерівних гендерних відносин обумовлює осмислення соціальних перетворень у суспільстві. Лінгвістика стає однією з головних галузей, де використовуються гендерні методики, бо становище суспільства якнайкраще висвітлюють саме мовні структури. Хоча гендер не є лінгвістичною категорією, тим не менш мова та мовна поведінка індивідів можуть бути проаналізовані з точки зору відображення в них соціальних гендерних відносин.

Ревізіонний підхід до таких концептів, як влада та мова призводить до виникнення у зарубіжній лінгвістиці в кінці 60-х років ХХ ст. гендерологічного напрямку, який отримав назву феміністична критика мови або феміністична лінгвістика, й який вивчав, з однієї сторони, зафіксовані в мові стереотипи фемінності і маскулітності, а також гендерні асиметрії, а з іншої – особливості мовної поведінки чоловіків і жінок.

Феміністична лінгвістика піддала критиці англійську мову за її андроцентризм, а також звинуватила за наявність сексизму, тобто дискримінації за ознакою статі, яка була націлена проти жінок. У своєму дисертаційному дослідженні Г. Емірсуїнова відзначає, що феміністична лінгвістика «розглядає англійську мову як маскулінізований, андроцентричний, патріархатний феномен, у системі якого немає місця жінкам» [3, с.5].

Першим твором феміністичної критики мови стала видана в США у 1973 р. робота Р. Лакофф «Язык и место женщины» (R. Lakoff «Language and Woman's Place»), в якій авторка доводить існування андроцентризму у мові та відтворення збиткового образу жінки в мовній картині світу.

Представниці феміністичного напрямку стверджували, що стать є визначальною в процесі комунікації, і намагалися не тільки викрити патріархатність у мові, яка виявлялася через наявність сексистських виразів, але й подолати цей сексизм, реформуючи англійську мову.

У даній статті ми зосередимо увагу на виявленні фактів гендерної асиметрії в англійській мові, які сприяють відтворенню сексизму та відображають мовну дискримінацію жінок.

Англійськими дослідниками в рамках напрямку критичного аналізу гендерних ідеологій або сексизма в мові (англ.: gender-based ideologies or sexism in language), головною проблемою визначалася нерівність біологічних статей у західному суспільстві. На конкретному мовленнєвому матеріалі ними було простежено відтворення факту соціальної нерівності жінок – у порівнянні з чоловіками - у системі англійської мови (словнику, граматиці тощо) і суспільній мовній практиці [5].

Феміністки стверджували, що мова є не природним, а культурним феноменом, який залежить від певного суспільства та певної історичної епохи, вони наголошували на «природі мови як скрізь соціалізованого явища». Доречними будуть слова Г. Емірсуїнової про те, що «мова в сприйнятті фемінізму – не просто зумовлена суспільством, а є, власне, життям того суспільства, де вона функціонує» [3, с.5], і в такій якості, вважали дослідниці, її можна не тільки піддати критиці, але й змінити.

Як альтернативу існуючому в західному суспільстві мовному узусу вони пропонували феміністичну мовну реформу (англ.: gender-based language planning), орієнтовану на лінгвістичне вирішення проблеми нерівності біологічних статей. Прибічники мовної реформи переслідували наступні цілі: «1) сделать женщин более заметными в языке (англ.: feminisation or gender specification), 2) снять гендерную релевантность форм (англ.: gender abstraction), 3) сделать гендерное присутствие в языке менее явным (англ.: gender neutralisation)» [5].

Одним із головних об'єктів феміністичної критики став лексикон мови, зокрема англійської, бо саме в ній якнайчіткіше відображені негативні дефініції відносно жінок. Ідеологи фемінізму вважали, що

словарний склад і граматичний устрій англійської мови недобрим чином впливають на свідомість людей, які розмовляють цією мовою, бо гендерно-марковані одиниці мови вказують на приналежність особистості до чоловічої (тобто сильної) або жіночої (тобто слабкої) статі, що в результаті може дискримінувати жінок, ставити їх у невідгдане становище. Такі гендерно-марковані слова в рамках феміністичної лінгвістики набули статус *Sexists Words*, а сама англійська мова – статус *The Sexist Language*.

Гендерні ознаки фіксувались на різних рівнях мови, виявляючи її андроцентризм та існування сексистських тенденцій по відношенню до жіночої статі. Дослідження, що проводилися феміністськими дослідницями в області англійської мови, довели, що:

- в англійській мові збігаються поняття «чоловік» і «людина», які визначаються єдиним словом *man* у значеннях “a person of either sex”: *Every man is an architect of his fortune (proverb)*. (Кожна людина будівник своєї долі); або “people in general”: *Man has always dreamed of being able to fly (Людина завжди мріяла про можливість літати)*;

- іменники жіночого роду як правило є утвореними від чоловічих, а не навпаки. Були виявлені дерівати, які мають гендерно-маркований словоутворюючий суфікс: *waiter-waitress*, *hero-heroine*, *actor – actress*, *host – hostess*;

- багато композитів англійської мови утворені за допомогою слова *man*: *mankind*, *man-made*, *manhunt* etc. Навіть слово *woman* в англійській мові є похідним від слова *man*;

- лексичні засоби, які описують жінок та їх якості, мають здебільшого негативну оцінку. Наприклад, неохайність – якість, притамана обом статям – частіше призначена жінкам: *slut*, *sluttern*, *tramp*, *drab*, *dowdy*, *raggle*, *tail*, *trollop*;

- використання чоловічого визначення щодо референта-жінки підвищує її статус, а номінація чоловіка жіночим визначенням, навпаки, має негативну оцінку. Аналіз, зроблений на матеріалі англійських і американських дослідників, доводить, що «концептуальное пространство положительных оценочных признаков у референтов мужского рода значительно больше, чем концептуальное пространство атрибутивных признаков у референтов женского рода. По этой причине в тех случаях, когда необходимо отрицательно охарактеризовать референта с мужскими признаками, часто прибегают к переносу оценочных признаков, стереотипно приписываемых женщине. Если оценочные признаки, стереотипно закрепленные за референтом-женщиной, переносятся на референта-мужчину, то чаще всего наблюдается снижение негативных эмоциональных оценок» [4, с.249];

- іменники чоловічого роду використовуються неспецифічно, тобто для визначення особистості будь-якої статі діє механізм «включеності» в граматичний чоловічий рід. Мова віддає перевагу чоловічим формам для визначення особи будь-якої статі або групи

особистостей різної статі. Так, якщо на увазі мається *teacher-men* або *teacher-women*, достатньо буде сказати *teachers*. Таким чином, у відповідності з феміністською критикою мови, в більшості випадків жінки ігноруються зовсім;

- узгодження на синтаксичному рівні відбувається за формою граматичного роду відповідної частини мови, а не відповідно до дійсної статі референта: *If a man wants to be rich, he must work hard. He laughs best who laughs last (proverbs). An architect should consider all factors when he starts a new project ; Everything comes to him who knows how to wait;*

- існуючі в мові фразеологізми мають яскраво виражену спрямованість на домінуючі позиції чоловіків: «*Men are the stronger sex. Men should be bosses and women should work for them. A woman's place is in the home. It's a man's world*». У перекладі з англійської мови дані фразеологізми означають наступне: «*Чоловіки – це сильна стаття. Чоловіки мають бути господарями, а жінки повинні підкорятися їм. Місце жінки – вдома. Це чоловічий світ (світ людини)*»;

- часто слова, які містять ознаки чоловічого роду, мають престижний статус, і слугують основою для утворення складних слів і словосполучень: *mankind, brotherhood, Irishman, Frenchman, Scotsman, spokesman, fraternity, fellowship* (у перекладі з англійської вони означають: *людство, братство, ірландець, шотландець, француз, оратор, братство, співдружність*). На думку ідеологів фемінізму, це обмежує когнітивну діяльність жінок, відлучаючи її від сфер політики, спорту, освіти тощо;

- багато нейтральних слів набули негативні сексуальні оцінки у зв'язку з відношенням до жінки тільки як об'єкту сексуальних стосунків *tart, slut, harlot, mistress, housewife, lover*. Тобто, вважають феміністки, мова відображає пуританську традицію, яка знищила усілякі інші відносини між чоловіком і жінкою, окрім шлюбних [3; 4; 5].

Підтверджуючи всі вище перелічені факти, цікавими стають висновки М. Хеллінгер, яка вважає, що дискримінація в мові виявляється в трьох головних формах: 1) ігноруванні; 2) стереотипізації; 3) недооцінці, знеціненні [6, с.92].

Ігнорування має місце в тих випадках, коли форми одного роду, як правило, чоловічого, використовуються для позначення людини взагалі, тобто в узагальнено-родовому значенні або по відношенню до гендерно-невизначеного об'єкту, чия гендерна ідентичність невідома.

Відповідно до англійської мови це відноситься до слова *man* і семантичних (смыслових) його еквівалентів: *mankind, human* тощо.

Подібна форма ігнорування характерна для тих випадків, коли іменником чоловічого роду позначаються, по суті, обидва гендера, тобто коли слово може уживатися у формі як чоловічого, так і жіночого роду, але для позначення узагальнено-родового живого, проте, прийнято використовувати чоловічий рід: *Everybody must know it. (Кожний повинен знати це)*.

Стереотипізація як форма гендерної лінгвістичної дискримінації має три способи:

Перший спосіб стереотипізації. Полягає в тому, що сучасна мова представляє жіночі якості маркірованими по відношенню до загальноприйнятих норм (переважно чоловічих, по суті), похідними від них, вторинними, і тим самим інституалізує гендерні стереотипи в суспільній свідомості. Наприклад, *doctor* (нейтральне) – *woman-doctor* (маркіроване); *actor* (первинне) – *actress* (похідне).

Другий спосіб стереотипізації. Полягає в створенні засобами мови образу жінки і чоловіка, типового для даної культури, іншими словами, відбувається гендерна стереотипізація за допомогою вживання стигматичних гендерних моделей (гендерних лейблов). Наприклад, *Politeness is an attribute of a gentleman / Every woman should learn to cook*. На відміну від жінки, чоловік присутній в контекстах, що відносяться до більшого числа семантичних сфер, і представлений як людина, що живе в світі змагання: *He has no chance of winning / He was not satisfied until he had crushed his enemies completely*.

Третій спосіб стереотипізації пов'язаний з традиційним лінгвістичним контекстом, в якому, як правило, уживаються слова семантичного поля «жінка». Мова йде про такі клішовані вирази, в яких зображення жінок як таких, що мають підлеглий по відношенню до чоловічого статус створюється, головним чином, за рахунок певного порядку слів при перерахуванні представників гендерних ролей і інших соціальних ролей (*husband, wife and children*). Вживання таких виразів фіксує в мовній свідомості образ жінки як маргінального, збиткового соціального індивіда, що не має самостійного значення поза традиційними для неї сферами існування. У подібних асоціативних рядах сприйняття соціумом жінки обмежується контекстом сім'ї і материнства, що редукує соціальні функції жінки, нівелює її особистісний аспект.

Недооцінка, знецінення як форма гендерної лінгвістичної дискримінації має декілька різновидів:

1. *Патерналістське, протекційне* відношення до жінки, підкреслення її залежності, другорядності.

2. *Тривіалізація і деперсоналізація* - відносяться як до жінок, так і до чоловіків, і особливо характерні для фольклору, так званої народної мудрості, яка має особливо сильний вплив на свідомість людини в плані закріплення гендерних стереотипів: *When an ass climbs a ladder, we may find wisdom in a woman. He that has a wife has a master. What is sauce for the goose is sauce for the gander;*

3. *Еротизація, споживче відношення* до жінки, зображення її як сексуального об'єкту. Прикладом лінгвістичного знецінення жінки є, на думку дослідників, додання гастрономічних коннотацій словам, що номінують особ жіночої статі: *sweet woman, candy, peach* etc. [6].

Досліджуючи словарний склад, феміністська лінгвістка Д.Камерон відмітила, що в англійській мові існує 220 слів, які

характеризують жінку легкої поведінки, тоді як для чоловіків їх зареєстровано в 10 разів менше. Отримані дані, які викривали явну диспропорцію, дозволили дійти висновку, що «сексистський імідж» жінки в мові представлений набагато яскравіше чоловічого [4, с.254].

Ще одна сфера, в якій явно виражений мовний сексизм – це назви професій. В більшості з них в англійській мові наявна частина – *man*, тобто, у буквальному перекладі “чоловік”. Це зумовлене двома причинами: по-перше, тривалий час більшість професій, які приносили заробіток, були чоловічими, а по-друге, в багатьох європейських мовах слово на позначення чоловіка і людини було одне. Тому вважалося, що навіть якщо жінка і займається цією роботою, її можна називати тим самим словом, що і чоловіка: *chairman* (голова), *spokesman* (делегат), *cameraman* (оператор), *fireman* (пожежник) тощо. В англійській мові найменування більшості професій взагалі не передбачають жіночого варіанту. Для того, щоб позначити жінку в даній професії, необхідно удаватися до різних допоміжних слів: *lady-professor*, *medicine women*, *she-doctor*. Взагалі, мова немов чинить опір впровадженню жіночих позначень професій, підкреслюючи, що професійна сфера - взагалі не справа жінок.

Так, проведені дослідження словарного складу в словнику Вебстера дозволили виявити, що в ньому вжито 517 назв професій з ознаками двох статей, 385 з ознаками тільки чоловічого роду і 132 з ознаками жіночого роду. Пояснення цієї диспропорції дослідник бачить в особливостях розділення професійної діяльності, що історично склалися, де чоловікам належить незаперечна першість. Крім того, чоловіки дали назви багатьом професіям, які тепер використовуються в мові, саме тому на п'ять чоловічих професій доводиться одна жіноча [4, с.247-248].

Таким чином, усі вищеозначені факти дозволяють стверджувати, що фемінність і маскуліність в англійській мові протиставлені один одному як у якісному (позитивна та негативна оцінки), так і в кількісному (домінування чоловічого як загальнолюдського) співвідношенні, що, доводить наявність гендерних асиметрій, і як їх наслідок – відтворення сексизму в мові. Дослідження гендерних асиметрій мови сприяло глибшому вивченню, а в деяких випадках і перегляду, словотворчої і номінативної систем мови. Завдяки досягненням феміністичної лінгвістики стало можливим жінкам «інакше побачити» себе через мову, подолати деяку чоловічу асиметрію і домінантність в англійській мові.

Література

1. Воронина О. Теоретико-методологические основы гендерных исследований / О. Воронина // Теория и методология гендерных исследований: [Курс лекций]; под общ. ред. О.А.Ворониной. – М.: МЦГИ – МВШСЭН-МФФ, 2001. – С.13-106. **2. Спендер Д.** Мужчина создал язык / Д.Спендер и др.] // Введение в гендерные исследования: [Ч II:

Хрестоматія]; под ред. С.В. Жеребкина. – Харьков: ХЦГИ, 2001; Спб.: Алетейя, 2001. – С. 774-783. **3. Емірсуїнова Г.І.** Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.04 – германські мови / Г.І. Емірсуїнова – Київ, 2003. – 20 с. **4. Горошко Е.** Гендерная проблематика в языкознании / [Е. Горошко и др.] // Введение в гендерные исследования: [Ч. I. Учебное пособие]; под ред. И. А. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя 2001. – С. 238-277. ISBN 5-89329-397-5 **5. Двигунинова Г.С.** Язык, речь, коммуникативное поведение индивидов в призме англоязычных гендерных исследований / Г.С. Двигунинова // Международная научная конференция «Изменяющийся мир». – Пермь. – 12-17 ноября, 2001. - [материалы: электронный ресурс]: language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0056{=rus – 26к **6. Хеллингер М.** Контрастивная феминистская лингвистика / [М.Хеллингер и др.] // Феминизм и гендерные исследования: [Хрестоматія]; под общей ред. В.И. Успенской. – Тверь, 1999. - С. 91-98.

In the article the problem of formation of gender asymmetry is examined in modern English, and as the result is a presence of linguistic sexism. It is well-proven that feminine and masculine match against each other, in high-quality (positive and negative estimation) and in quantitative (prevailing masculine as common to all mankind) correlation.

Keywords: sexism, gender asymmetry, men's dominance, women's subordination, feminist linguistics, androcentrism, femininity and masculinity.

УДК 811.161.2'282.2 (477.6)

С.В. Дегтярьова

ЛІНГВАЛЬНІ ТА ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМАЛЬНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Варіативність, як відомо, є однією з фундаментальних іманентних властивостей кожної людської мови, необхідною для забезпечення повноцінного спілкування між людьми, мислення і об'єктивації навколишньої дійсності [1, с. 3]. Що ж стосується говорів, які функціонують здебільшого тільки в усній формі й не мають кодифікованої норми, то їм порівняно з літературною мовою властивий узагалі дуже високий ступінь варіативності.

Уважаємо за доцільне дослідити та визначити основні лінгвальні та екстралінгвальні чинники формальної варіативності в українських східнослобожанських говірках, бо саме слобожанський говір до певної міри ліг в основу української літературної мови, а по-друге, формальна варіативність лексики цих говірок розглядається з точки зору статистики та